

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СУТНОСТІ
ТА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СТАРОПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНІВTHEORETICAL BASIS OF STUDY OF THE ESSENCE
AND DEVELOPMENT PROBLEMS OF OLD INDUSTRIAL REGIONS

У статті проаналізовано думки вітчизняних науковців щодо трактування сутності категорії «старопромисловий регіон» як: опорного регіону країни, регіону країни з негнучкою структурою, «депресивного» регіону країни, «звичайного» регіону країни. Викладено власне тлумачення старопромислового регіону. Виокремлено дисбаланси розвитку старопромислових регіонів, які полягають у соціально-економічних, інфраструктурних проблемах та проблемах інвестиційного забезпечення. Вивчено загальні проблеми розвитку цих регіонів на основі розвитку промисловості. Зазначено першочергові завдання щодо подолання існуючих проблем розвитку.

Ключові слова: старопромисловий регіон, розвиток, соціально-економічні проблеми, інфраструктурні проблеми, проблеми інвестиційного забезпечення

В статье проанализированы мнения отечественных ученых, касающиеся трактовки сущности категории «старопромышленный регион» как: опорного региона страны, региона страны с негибкой структурой, «депрессивного» региона страны, «обычного» региона страны. Изложено собственное толкование старопромышленного региона. Выделены дисбалансы

развития старопромышленных регионов, заключающиеся в социально-экономических, инфраструктурных проблемах и проблемах инвестиционного обеспечения. Изучены общие проблемы развития этих регионов на основе развития промышленности. Указаны первоочередные задачи по преодолению существующих проблем развития.

Ключевые слова: старопромышленный регион, развитие, социально-экономические проблемы, инфраструктурные проблемы, проблемы инвестиционного обеспечения.

The article analyzes the opinion of local scientists concerning the interpretation of the essence of "old industrial region" category as the reference countries in the region, countries in the region with an inflexible structure, "depressive" region of the country, "normal" region of the country. Sets out its own interpretation of the old industrial region. Allocated imbalances of old industrial regions, consisting of the socio-economic, infrastructural problems and the problems of investment security. Studied the common problems of these regions on the basis of industrial development. Shown priorities for overcoming the development problems.

Key words: old industrial region, development, social and economic problems, infrastructure problems, the problem of investment support.

УДК 332.122

Бойченко В.С.

к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці
Запорізький національний технічний університет

Гелетюк Є.В.

студентка
Запорізький національний технічний університет

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку країни важливим питанням є реформування управління розвитком регіонів, головною метою якого є створення сприятливих умов для функціонування підприємств; надання регіонам більшої самостійності в прийнятті рішень, розподілі та перерозподілі фінансових коштів тощо. Регіони України відрізняються між собою за природно-географічними, економічними та соціальними показниками, а отже, вимагають розроблення нових та корегування існуючих програм розвитку з урахуванням специфіки їх функціонування. Особливо це стосується регіонів, де зосереджено природно-матеріальні запаси. Мова йде про старопромислові регіони, питання реформування управління розвитком яких є досить актуальним, оскільки вони мають доволі масштабний виробничий та експортний потенціал, який використовується не в повному обсязі.

Старопромислові регіони України характеризуються низкою негативних факторів, головними з яких є використання застарілих технологій та зношеність основних засобів, забруднення навколишнього середовища, однак при цьому вони відіграють провідну роль у зміцненні економіки країни, оскільки є локомотивами розвитку та вносять до бюджету найбільше коштів. Отже, дослідження

сутності та особливостей розвитку таких регіонів є важливим питанням, яке потребує детального розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорію «старопромисловий регіон» розглядають багато вчених, передусім економістів. Трактування сутності такого регіону викладають такі науковці, як: Веселовська О.Є. [1], Глonti К.М. [2], Дериземля Н.О. [3], Злобін І.В. [4], Кирику М.В. [5], Лазарева Т.С. [6], Снігова О.Ю. [7] та багато інших. Особливості становлення та розвитку старопромислових регіонів знайшли подальший розвиток у роботах Білопольської В.М. [8], Грушки В.В. [9], Шевцової О.О. [10] та ін.

Однак багато питань реформування управління розвитком старопромислових регіонів залишаються дискусійними, оскільки відсутнє загальноприйняте розуміння його сутності та неоднозначною є система визначення критеріїв їх розвитку. Внаслідок цього в практиці регіонального розвитку не враховуються їх специфічні особливості та знижується ефективність рішень, які приймаються.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення існуючих думок науковців та формулювання власного тлумачення сутності категорії «старопромисловий регіон» та зазначення особливостей розвитку таких регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Категорія «старопромисловий регіон» трактується вітчизняними та зарубіжними науковцям по-різному та інколи носить зовсім протилежне значення. Так, старопромисловий регіон розглядається з таких позицій:

1. Як опорний регіон країни, який стабілізує економіку країни:

а) територія з високою концентрацією промислового виробництва, порівняно більшими обсягами випуску промислової продукції, вищими темпами зростання інвестицій, заробітної плати, але водночас із високим рівнем зношеності основних фондів і забруднення навколишнього середовища та нижчим ступенем використання новітніх технологій [1, с. 9; 3, с. 115; 5];

б) територіальні угруповання, у межах яких історично функціонує основна частина підприємств промисловості, що мають значний потенціал у реалізації міжнародних інтеграційних програм через експортно-імпортні операції з реалізації товарів і послуг, міжнародну інвестиційну діяльність, здійснення локальних міжнародних інтеграційних дій і проектів [4, с. 7];

в) цілісне територіально-організаційне утворення, у межах якого історично склалася економіка індустріального типу Третього та Четвертого технологічних укладів і який, незважаючи на економічний спад, викликаний циклічністю регіонального розвитку, характеризується значним нагромадженням потенціалом розвитку [6, с. 188].

2. Як регіон країни з негнучкою структурою, який має нагромаджений потенціал, але не функціонує належним чином через застарілу матеріальну базу:

а) територія, на якій історично склалася концентрація індустріальних галузей, яка має в розпорядженні потенціал для збільшення виробництва наукоємної продукції, шляхом інноваційної трансформації свого виробничого комплексу в рамках удосконалення економічних відносин [2, с. 28];

б) територія, на якій історично склалася концентрація індустріальних галузей, що визначило економічну, соціальну та просторову структури міста, але яка не відповідає новим умовам та вимогам [11, с. 20];

в) регіони, економічну основу яких становлять підприємства традиційних індустріальних галузей та які мають значний потенціал [12, с. 24];

г) тип проблемних регіонів, де навчання та інновації в умовах оновлення економічної структури є недостатніми для її ефективного здійснення та для яких характерними є вузькоорієнтовані на традиційні галузі технологічні інновації, які домінують над розробкою та виведенням на ринки нової продукції та диверсифікацією економічної діяльності [13, с. 7];

д) особливий тип регіонів, який знаходиться на завершальному етапі «власного регіонального життєвого циклу» й утрачає здібність щодо розробки

нових видів продукції та відновлення місцевої економіки, перебуває у кризовому стані, втрачає позиції регіону-донору та вичерпав усі можливості щодо впровадження інновацій [14, с. 988].

3. Як «депресивний» регіон країни, який дестабілізує економіку країни:

а) територія із застаріваючою, невисокого технологічного рівня промисловістю; територія з відносно низьким рівнем технологічного розвитку промислового комплексу, який розміщується в її межах, які склалися з плином часу [2, с. 28];

б) регіони, в яких у сучасних умовах найбільш гостро проявляються всі негаразди економічного та соціального розвитку [9, с. 174];

в) територія із застарілою промисловістю, низьким для умов сьогодення рівнем технологічного розвитку, де спостерігається загострення багатьох гуманітарних проблем, на них історично функціонують промислові підприємства, які володіють значним експортно-імпортним потенціалом та які часто переходять у категорію депресивних [15, с. 217];

г) регіон зі структурними проблемами (або структурно слабкий регіон), який у минулому мав промислово розвинену територію, яка перебуває в процесі структурної перебудови національної економіки або в занепаді під тиском кон'юнктурних чинників ринку [7, с. 79];

д) многопрофільні території, економіка яких заснована на тривалій експлуатації природних ресурсів і які через об'єктивне погіршення якісних і кількісних характеристик ресурсної бази з часом неминуче переходять у категорію депресивних [16, с. 52].

4. Як «звичайний» регіон країни:

а) регіони, розвиток яких відбувався в період зростання попиту на продукцію, що виготовлялась із застосуванням стандартизованих технологій [17, с. 6];

б) регіон, для якого властиві типові форми поєднання регіональних та галузевих структурних зрушень як наслідок переходу від індустріальної до постіндустріальної економіки [18].

Аналізуючи наведені тлумачення старопромислового регіону було виявлено, що всі ці визначення об'єднують те, що такі регіони мають високий промисловий потенціал, а їх протилежність полягає в тому, що такі регіони розглядаються як із позиції опорного, так і з позиції «депресивного» регіону країни. Отже, вважаємо за доцільне навести власне бачення сутності цього поняття: старопромисловий регіон – це історично сформована територія, на якій переважно функціонують підприємства промислового виробництва із застарілими технологіями, які порівняно з іншими регіонами характеризуються більшими обсягами випуску продукції, вищим рівнем заробітної плати, більшою кількістю інвестицій, більшим потенціалом

лом для випуску наукоємної інноваційної продукції та більшою роллю в поповненні державної казни, але водночас мають високий рівень зношення основних фондів та сильно забруднюють навколишнє середовище. Отже, вони є найперспективнішими регіонами з погляду відновлення та подальшого розвитку, оскільки мають уже накопичений потенціал.

Спираючись на викладене бачення сутності старопромислового регіону та на думки науковців [1, с. 9–10; 7, с. 81; 9, с. 174; 19; 20, с. 171–172], зазначимо: незважаючи на те що такі регіони є лідерами промислового розвитку, вони мають такі дисбаланси розвитку:

1. Соціально-економічні проблеми, які полягають у:
 - а) неефективній економічній структурі;
 - б) працевлаштуванні працівників, котрі вивільнилися зі збанкрутих та ліквідованих промислових підприємств;
 - в) створенні нових робочих місць;
 - г) організації підготовки, перепідготовки та перекваліфікації кадрів згідно з потребами структурної перебудови економіки;
 - д) недопущенні зниження доходів населення;
 - е) розвитку малого та середнього підприємництва;
 - ж) покращанні здоров'я мешканців таких регіонів шляхом зменшення викидів забруднюючих речовин промисловими підприємствами в навколишнє середовище;
 - з) піднесенні культури самозайнятості населення;
 - и) організації громадських робіт тощо.
2. Інфраструктурні проблеми, рішення яких передбачає:
 - а) впровадження інноваційних наукоємних виробництв;
 - б) зміщення акценту регіональної політики розвитку базових домінуючих старопромислових галузей на засадах підвищення диверсифікованості економіки регіонів шляхом оптимізації структури галузей економіки;
 - в) розвиток рекреаційного сектора в таких регіонах.
3. Проблеми інвестиційного забезпечення, які полягають у:
 - а) зношеності основних виробничих фондів, використанні застарілих технологій, обтяженій виробничій структурі, низьких темпах технічного та технологічного оновлення;
 - б) великій матеріалоємності та енергоємності продукції;
 - в) низьких темпах упровадження інновацій та їх якісного відставання від світового рівня;
 - г) низькій інвестиційній привабливості регіонів;
 - д) недосконалості нормативно-правового регулювання розвитку таких регіонів;
 - е) відпливі трудових ресурсів і капіталу із старопромислових в інші регіони держави;

ж) загостренні інвестиційної конкуренції між підприємствами, які функціонують у певному старопромисловому регіоні.

Крім того, існують загальні проблеми розвитку старопромислових регіонів на основі розвитку промисловості:

- структурні диспропорції серед галузей промисловості;
- виснаження сировинної і техніко-технологічної баз виробництва;
- вузька спеціалізація професійних вмінь та навичок трудових ресурсів, брак висококваліфікованих кадрів для роботи в нових секторах економіки;
- висока вартість основних коштів у базових галузях економіки [10, с. 8];
- домінування великих підприємств чи корпорацій, які виробляють обмежений асортимент вузькоспеціалізованої продукції;
- низька мобільність капіталу;
- відносно високий рівень заробітної плати [21];
- висока ступінь забруднення навколишнього середовища.

Зважаючи на вищесказане, на нашу думку, найбільше значення для розвитку старопромислових регіонів має проблема вирішення високого рівня зношеності основних фондів та невідповідності їх технічного рівня світовому, що, як наслідок, призведе до забруднення навколишнього середовища. При цьому основними чинниками, що гальмують процес переобладнання підприємств, є нестача фінансових ресурсів на оновлення та значні економічні ризики впровадження інновацій [22, с. 15].

Усе це обумовлює особливості розвитку старопромислових регіонів, для чого необхідно:

- чітко організувати процеси планування, прогнозування та програмування розвитку таких територій;
- забезпечити стабільне відтворення та множення природно-ресурсного, економічного, техніко-технологічного, інформаційного та інтелектуального потенціалу регіонів;
- здійснити структурну перебудову та диверсифікацію промислового виробництва завдяки освоєнню нових видів продукції з високою доданою вартістю; використання власності на основі здійснення активної інноваційно-інвестиційної політики; збільшення випуску високотехнологічної та наукоємної продукції [8, с. 35].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, старопромислові регіони як території з достатньо великим промисловим потенціалом, але з застарілою матеріально-технічною базою характеризуються системними проблемами, які властиві депресивним регіонам, однак на сьогодні вони є найперспективнішими регіонами з погляду розвитку.

Зважаючи на характерні риси та проблеми розвитку старопромислових регіонів, слід зазначити, що такі регіони потребують відповідного управління, яке можливе за рахунок зміни застарілої місії, цінностей та традицій, принципів та культури управління, тобто яке в сучасних умовах необхідно реформувати. Саме тому метою подальших досліджень повинно стати вивчення особливостей організаційно-економічного забезпечення реформування управління розвитком старопромислових регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веселовська О.Є. Інвестиційне забезпечення економічного розвитку старопромислових регіонів : автореф. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.Є. Веселовська. – К., 2010. – 22 с.
2. Глonti К.М. Старопромышленные регионы: проблемы и перспективы развития / К.М. Глonti // Регионология. – 2008. – № 4. – С. 27–39.
3. Дериземля Н.О. До питання розвитку старопромислових регіонів (на прикладі м. Ватутіне Звенигородського району Черкаської області) / Н.О. Дериземля, О.І. Ситник // Екологічні науки. – 2012. – № 2. – С. 113–119.
4. Злобін І.В. Визначення інтеграційних пріоритетів України в контексті використання потенціалу старопромислових регіонів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / І.В. Злобін. – Донецьк, 2008. – 19 с.
5. Кирику М.В. Стратегічні орієнтири забезпечення економічної безпеки та тенденції розвитку старопромислових регіонів України / М.В. Кирику // Ефективна економіка. – 2014. – № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2918>.
6. Лазарева Т.С. Теоретичні аспекти управління старопромисловим регіоном / Т.С. Лазарева // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна, 2011. – Вип. 39(2). – С. 186–191.
7. Снігова О.Ю. Підходи до ідентифікації старопромислових регіонів в зарубіжній літературі / О.Ю. Снігова // БізнесІнформ, 2011. – № 7(2). – С. 79–81.
8. Білопольська В.М. Організаційно-економічний механізм управління ресурсами бюджету великого промислового регіону в умовах економічних реформ / В.М. Білопольська, К.О. Чурікова // Финансы, учет, банки. – 2010. – Вип. № 1(16). – С. 33–48.
9. Грушка В.В. Суспільно-географічні особливості Дніпропетровської області як старопромислового регіону / В.В. Грушка // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Геологія – Географія – Екологія. – 2012. – № 1033. – С. 173–177.
10. Шевцова О.О. Державне регулювання довгострокового економічного розвитку старопромислових регіонів України : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» / О.О. Шевцова. – Краматорськ, 2015. – 22 с.
11. Стратегия развития старопромышленных городов: международный опыт и перспективы в России / И. Стародубовская [и др.] – М. : Ин-т Гайдара, 2011. – 248 с.
12. Косинцев А.П. Реструктуризация промышленности старопромышленного региона посредством иностранных инвестиций : дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / А.П. Косинцев. – Екатеринбург, 2000 – 275 с.
13. Todtling F. One size fits all? Towards a differentiated policy approach with respect to regional innovation systems / F. Todtling, M. Trippl // Regionalization of Innovation Policy – Options and Experiences: Paper prepared for the conference (Vienna, 4-5 June, 2004). – Vienna: Vienna University of Economics and Business, 2004. – 35 p.
14. Steiner M. Old Industrial Areas: A Theoretical Approach / M. Steiner // Trajectories of the New Economy: Regeneration and Dislocation in the Inner City. Urban Studies, 2009. – № 46. – P. 987–1001.
15. Мартякова Е.Г. Инструменты регулирования развития старопромышленных регионов / Е.Г. Мартякова // Вісник Донецького національного ун-ту. Сер. В: Економіка і право. – 2011. – Вип. 1. – Т. 1. – С. 217–222.
16. Хаджинов И.В. Дисбалансы развития старопромышленных регионов Украины / И.В. Хаджинов // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Економіка». – 2012. – № 3 – С. 51–57.
17. Kerexeta G.E. Reflection on revitalisation strategies in old industrial regions / G.E. Kerexeta, H.F. Ibarzabal // Economic Development in European Cities: Special session on Annual Conference (Maastricht, 7-10 November 2003). – Maastricht: The Netherlands, 2003. – 25 p.
18. Steiner M. Institutional Change in Old Industrial Areas – Lessons for industrial Policy in the Transformation Process [Electronic resource] / Steiner M., Research J. // Access mode : www.umar.gov.si/fileadmin/user_upload/konference/08/03_ms.pdf.
19. Аналітична доповідь «Перспективи та напрямки розвитку старопромислових регіонів України у посткризовий період» / Національний інститут стратегічних досліджень. Регіональний філіал у м. Донецьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dn.niss.gov.ua/content/articles/files/cris-cb61f.pdf>
20. Снігова О.Ю. Оцінка ризиків та загроз розвитку старопромислових регіонів України в період післякризового відновлення / О.Ю. Снігова // Формування ринкової економіки: спец. вип. : у 2-х ч. Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи. – 2011 – Ч. 1. – С. 166–174.
21. Снігова О. Старопромислові регіони України: як позбутися стокгольмського синдрому / О. Снігова // Дзеркало тижня. Україна. – 2016. – № 19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/macrolevel/staropromislovi-regioni-ukrayini-yak-pozbutisya-stokgolmskogo-sindromu-_.html.
22. Снігова О.Ю. Старопромислові регіони України в після кризовий період: проблеми ефективного розвитку / О.Ю. Снігова // Економіка промисловості, 2013. – № 3. – С. 14–20.